

Juha Rantala ja Ilpo Suoniemi

Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa

Tutkimuksessa eläkeläisten toimeentulon tasoa, koostumusta ja jakaumaa verrataan muihin sosioekonomisiin ryhmiin sekä tarkastellaan tilanteen kehitystä ajanjaksolla 1990–2004. Tärkeimpinä vertailuryhminä ovat palkansaajat, yrittäjät ja työvoiman ulkopuolella olevien, pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden ryhmä. Lisäksi selvitetään eläkkeiden vaikutusta tulonjakoon ja sitä, miten eläkeläisten aseman muutokset ovat vaikuttaneet tulonjaon ja köyhyysriskin muutoksiin. Eläkkeellä olo on määritelty henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Tarkasteluyksikkönä on henkilö, mutta toimeentulon osalta häntä tarkastellaan osana sitä kotitaloutta, johon hän kuuluu. Toimeentuloa laskettaessa kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan OECD:n skaalatekijällä. Tutkimuksen aineistona on väestötökseen perustuva tulonjaon palveluaineisto.

Vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat 16 600 euroa vuodessa. Tämä on noin 70 prosenttia keskituloisen palkansaajan toimeentulosta. Reaalisesti tulot ovat vuoteen 1990 verrattuna nousseet neljänneksellä. Keskituloisiin palkansaajiin nähden eläkeläiset ovat kuitenkin jääneet jälkeen, sillä laman jälkeen palkansaajien tulot ovat nousseet eläkeläisiä nopeammin. Toisaalta lama-aikana eläkeläisten asema suhteessa palkansaajiin oli poikkeuksellisen korkea.

Eläke on eläkeläisen tärkein toimeentulolähde, mutta myös muilla tulolajeilla on merkitystä. Esimerkiksi keskituloisten 55–64-vuotiaiden eläkeläisten toimeentuloa täydensivät puolison työtulot. Alle 55-vuotiaiden eläkeläisten toimeentulosta tulonsiirtojen osuus oli puolestaan suuri. Vanhimmassa ikäryhmässä, 75 vuotta täyttäneillä eläkeläisillä, asuntotulo oli tärkeä. Sen sijaan puolison tulojen merkitys oli, etenkin naisilla, selvästi pienempi kuin muilla eläke-

läisillä. Eläkeläisten tulorakenteessa näkyi hyvin kuinka entistä suurempi osa toimeentulosta on työeläkettä. Työeläkejärjestelmän kypsyminen onkin ollut tärkein syy siihen, miksi eläkeläisten toimeentulo on tarkastelujakson aikana noussut reaalisesti.

Tuloerojen ja köyhyyden kehitystä tarkastellaan dekomponointiin perustuvan analyysin avulla. Näin tuloerojen ja köyhyyden mittarit hajotetaan komponentteihin, jotka kuvaavat esimerkiksi eri väestöryhmien köyhyysriskin vaikutusta koko väestön köyhyysriskiin. Vastaavasti tuloerot voidaan hajottaa osatekijöihin, jotka kuvaavat sekä eläkeläisten saamien tulojen että heidän tulorakenteensa vaikutusta koko väestön tulonjakoon.

Tulonjaossa tapahtui merkittäviä muutoksia 1990-luvulla. Suomen 1990-luvun alun lamaa leimasi massatyöttömyys ja tulotason lasku, jonka seurauksena erityisesti palkkatulot jakautuivat selvästi aiempaa epätasaisemmin. Samaan aikaan käytettävissä olevissa tuloissa mitatut tuloerot kaventuivat. Tämä oli tulonsiirtojen ansiota. Laman aikana erottuu eläkkeiden suhteellisesti edullinen kehitys.

Kun talous kääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla nopeaan kasvuun, alkoivat tuloerot lisääntyä ja tulonjako muuttui muutamassa vuodessa yhtä paljon kuin kahtena edeltävänä vuosikymmenenä. Dekomponointi osoitti, että ansiotulojen kasvun vaikutus tuloeroihin on ollut suhteellisen pieni. Sitä vastoin pääomatulojen vaikutus tuloeroihin kasvoi voimakkaasti, ja verotuksen tuloja tasaava vaikutus vastaavasti heikkeni. Myös tulonsiirtojen, erityisesti vähimmäisturvan, epäedullinen kehitys kasvatti suhteellisia tuloeroja. Eläkeläisten tulokehityksen ja eläkkeiden rooli on ollut verrattain vähäinen, jos se suhteutetaan pääomatulojen kasvun, verotuksen ja esimerkiksi yrittäjien tulokehityksen vaikutukseen.

Ryhmien sisäisten tuloerojen vertailussa ovat yrittäjien tuloerot suurimmat. Nykyisin palkansaajien ja eläkeläisten tuloerot ovat samaa tasoa. Tarkasteluista ilmeni, että laman jälkeiseen toimeentuloerojen kasvuun vaikutti sekä alimpia tuloja että huipputuloja saavien keskituloista poikkeava kehitys.

Kaikkiaan eläkeläisten tulojakauma muuttui koko väestöä ja palkansaajia vastaavasti. Esimerkiksi laman jälkeinen pääomatulojen kasvu, joka kasvatti tuloeroja, näkyy myös suurituloisten eläkeläisten ryhmässä. Selvästi heikoimmin on kehittynyt työvoiman ulkopuolisten, siis pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden, alimman tulokymmenyksen toimeentulo. Tässä ryhmässä ansiotulojen merkitys on vähentynyt 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna, ja toimeentulo on nykyisin pääosin tulonsiirtojen varassa.

1990-luvun alun laman aikana eläkeläisten suhteellinen asema parani, koska eläkkeiden taso oli sidottu aiempaan, lamaa edeltävään, tasoon. Tämän seurauksena heidän köyhyysriskinsä aleni alle kolmannekseen vuoden 1990 tasosta käytettäessä mediaanitulosta laskettua 60 prosentin köyhyysrajaa. Matalampaa 50 prosentin köyhyysrajaa käytettäessä muutos ei ollut läheskään näin voimakas. Syynä köyhyysriskin mittausherkkyyteen on se, että eläkeläisten

tulojakauma keskittyi vuonna 1990 lähelle 60 prosentin köyhyysrajaa, jolloin pienetkin muutokset köyhyysrajassa muuttivat dramaattisesti köyhien lukumäärää.

Laman jälkeen suhteellinen köyhyys alkoi yleistyä tasaista vauhtia niin, että koko väestön köyhyysriski oli vuonna 2004 puolitoistakertainen vuoteen 1990 verrattuna. Vaikka eläkkeet ja muut tulonsiirrot jäivät jälkeen yleisestä tulokehityksestä, niin eläkeläisten köyhyysriski lisääntyi laman jälkeen vain vähän nopeammin kuin koko väestön ja oli 13 prosenttia vuonna 2004. Nykyisin köyhyys on yleisempää sosiaaliturvan varassa elävien työvoiman ulkopuolisten ryhmässä. Tämän ryhmän muodostavat opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. Yksittäisistä tekijöistä juuri työttömien köyhyysriskin kasvu on tärkein Suomen köyhyyden yleistymistä selittävä tekijä

1990-luvun talouskehitys näkyy selvimmin juuri köyhyysriskin kehityksessä. Köyhien keskimääräinen köyhyyskuilu on pysynyt hämmästyttävän vakaana koko tarkastelujakson aikana. Suomessa köyhyys on ennemminkin yleistynyt kuin syventynyt. Vaikka tulot jäisivät alle köyhyysrajan, niin köyhyyskuilu ja samalla köyhien väliset tuloerot jäävät pieniksi. Myös ryhmien väliset erot ovat pieniä köyhyysriskissä havaittuihin verrattuina. Köyhyyskuiluna mitattuna eläkeläisten toimeentulo-ongelmat jäävät keskimääräistä lievemiksi, eikä eläkeläisten köyhyys ei näytä myöskään syventyneen siitä, mitä se oli vuonna 1990.

Ikäryhmittäin tehdyissä tarkasteluissa havaittiin, että vanhuuseläkeläisten köyhyysriski yleistyy iän myötä. Mutta myös nuorempien alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriski on keskimääräistä korkeampi.

Kaikissa ikäryhmissä yksin asuvien köyhyysriski on selvästi korkeampi kuin muiden. Samalla eri tulonsaaja- ja ikäryhmien väliset erot korostuvat. Erityisen korkea riski on nykyisin 55–64-vuotiaiden työvoiman ulkopuolelle jääneiden pitkäaikaistyöttömien joukossa. Koska he ovat lähellä vanhuuseläkeikää, tällä tulee jatkossa olemaan merkitystä eläkeläisten köyhyysriskin ja köyhyyden syvyyden kannalta.

Myös sukupuolella on merkitystä. Ennen 65 ikävuotta eläkkeelle tai työvoiman ulkopuolelle jääneiden yksinäisten miesten köyhyysriski on yleensä korkeampi kuin vastaavien naisten ryhmien. Toisaalta yksinäisten yli 74-vuotiaiden eläkeläisnaisten lähes 30 prosentin köyhyysriski oli vuonna 2004 selvästi korkeampi kuin vastaavan ikäisten miesten. Eläkkeiden indeksointi voi jatkossa aiheuttaa ongelmia iäkkäiden ja jo pitkään eläkkeellä olleiden toimeentulolle.

Köyhien eläkeläisten toimeentulo jäi valtaosaltaan omien tulojen varaan. Työeläkkeiden osuus toimeentulosta on jatkuvasti noussut, mutta yli 74-vuotiailla ja alle 55-vuotiailla työeläkkeet jäivät vielä vuonna 2004 alle muiden eläkkeiden tason. Vastaavasti muiden tulonsiirtojen kuin eläkkeiden vaikutus eläkeläisköyhien toimeentuloon jäi vähäiseksi. Tässä erottuu myös asuntotulon muita vastaavia ryhmiä suurempi osuus.

Työvoiman ulkopuolella olevien köyhien toimeentulo koostui lähes yksinomaan muista tulonsiirroista kuin eläkkeistä. Sosiaaliturvan heikko kehitys näkyy heidän toimeentulossaan, joka on reaalisesti polkenut paikallaan koko tarkasteluajanjakson ajan. Siinä ei näy samanlaista kasvua kuin köyhien eläkeläisten osalta.

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa toimeentulo ja köyhyysraja määritellään pelkästään rahatulon perusteella. Eläkeläiset asuvat keskimääräistä useammin omistusasunnossa. Ilman asuntotuloa eläkeläisten köyhyysriski on 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin siinä tapauksessa, jossa asuntotulo lasketaan mukaan. Yli 75-vuotiailla naisilla ero on tätäkin suurempi ja heidän köyhyysriskinsä kohoaa näin arvioituna lähes 9 prosenttiyksikköä.

Lisätietoja:

Juha Rantala

Sähköposti: juha.rantala@etk.fi

Puhelin: 010 751 2251

Ilpo Suoniemi

Sähköposti: ilpo.suoniemi@labour.fi

Puhelin: (09) 2535 7342

Aineistotilaukset:

aineistotilaukset@etk.fi

ISSN 1236-3049 (Eläketurvakeskus)

ISSN 1236-7176 (Palkansaajien tutkimuslaitos)

ISBN 978-951-691-079-9 (PDF)

ISBN 978-951-691-078-2 (sid.)